

*Олена Лопата,
молодший науковий
співробітник НБУВ*

Кілька останніх десятиліть увага фахівців усього світу прикута до унікального явища — появи нової форми періодичного видання — електронного журналу, який нині вважають основою наукових комунікацій. Стрімкий розвиток мережових видань (від 27 назв у 1991 році до понад 45 тисяч сьогодні), безумовні переваги електронних публікацій спричинили перехід від журнально-орієнтованої моделі в розповсюдженні наукової інформації на модель статейно-орієнтованого ресурсу, що забезпечує безплатний доступ читачів до якісної, рецензованої наукової літератури в мережі Інтернет із правом читати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати та посилатися на повнотекстові бази даних. Щоб зробити добір і використання таких ресурсів дійовішим та результативнішим, необхідно усвідомлювати: хто ними користується й для чого, а також чітко знати, яку інформацію (за змістом), кому (якій категорії користувачів), коли (до якого часу, на якому етапі роботи) та в якій формі треба надати, щоб споживач мав змогу нею якомога продуктивніше скористатися.

Питання підвищення ефективності застосування інформаційних ресурсів нерозривно пов'язане й з дослідженнями тих можливостей, які надає електронна продукція, та інтенсивнішим залученням її потенціалу, з огляду на розширення комп'ютерної мережі й мережі Інтернет.

На бібліотечно-інформаційне обслуговування, як і на більшість інших напрямів діяльності книгозбірень, значний вплив справляють новітні технології, воно інтенсивно видозмінюється. Протягом останніх років у книгозбірнях створюються й застосовуються локальні й мережові електронні ресурси, використовуються новітні носії інформації, відбувається освоення пропозицій Інтернету, розвиваються мережові бібліотеки. У зв'язку з цим усе частіше виникає полеміка про роль наукової бібліотеки в інформаційному майбутньому. На думку професора Я. Шрайберга, однією з основних тенденцій сучасної бібліотечно-інформаційної інфраструктури є перебудова концепції книгозбірень як системи та суспільного інституту. Вчений стверджує, що зміни в бібліотеках пов'язані, головним чином, із двома видами трансформації:

- типу й складу фондів;
- процесів і технологій обслуговування.

Визначальним компонентом розвитку бібліотечно-інформаційної інфраструктури стає поповнення книгозбірень електронними ресурсами, мережовими технологіями та методами доставляння документів [15, 1].

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) проводиться як традиційне бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів журнальними періодичними виданнями, так із використанням мережових електронних ресурсів, де одночасно із внутрішніми застосовуються й зовнішні інформаційні системи (електронні журнали та бази даних). У книгозбірні таку роботу забезпечують декілька підрозділів, але основне навантаження лягає

на зали періодичних видань відділу обслуговування літературою гуманітарного профілю Інституту бібліотекознавства НБУВ. Протягом останніх 15 років тут здійснюються роботи з автоматизації бібліотечно-інформаційних послуг та впроваджується сервісне обслуговування читачів із використанням новітніх інформаційних технологій та електронних інформаційних ресурсів. У серпні 2003 р. зали періодичних видань було підключено до загальнобібліотечного електронного каталогу (ЕК). З кінця лютого 2006 р. читачі мають широкій доступ до надійної й рецензованої наукової інформації до видання "ELSEVIER" — електронним продуктам видавництва: наукової бібліотеки на платформі Science Direct та реферативної бази даних Scopus.

Як приклад таких перетворень у функціонуванні сучасної бібліотеки можна навести практику діяльності залів періодичних видань, де упродовж останніх 13 років здійснюються роботи з автоматизації бібліотечно-інформаційних послуг і впроваджується сервісне обслуговування читачів із використанням новітніх інформаційних технологій та електронних інформаційних ресурсів, у зв'язку з чим виникли нові напрями діяльності залів періодичних видань: *по-перше*, забезпечення користувачів фондом мережових документів та базами даних електронної бібліотеки; *по-друге*, організація фонду та використання готових документів і баз даних на носіях CD-ROM; *по-третє*, впровадження та застосування ресурсів мережі Інтернет для доступу до віддалених інформаційних систем; *по-четверте*, формування власних інформаційних баз.

Вироблено механізм обслуговування електронними інформаційними ресурсами в залах періодичних видань, який обумовлює:

- попередню та кінцеву реєстрацію користувачів;
- надання електронного доступу в порядку загальної черги;
- встановлення службового пароля для запобігання несанкціонованому користуванню;
- обмеження терміну тривалості роботи (одного сеансу з інформаційними ресурсами бібліотеки — до 30 хвилин, з передплаченими онлайнними ресурсами — до 1 години).

Головна умова роботи з електронними інформаційними ресурсами для користувачів — хоча б початкове володіння навичками роботи з комп'ютерною технікою. Передбачається самостійне користування читачами бібліотеки електронними виданнями та базами даних, при цьому в залі постійно чергує консультант який, у разі потреби, своєчасно на належному професійному рівні може консультувати читачів залів періодичних видань.

Різноманітність електронних документів, що надаються їм, можна зобразити структурно — це фонд документів на оптичних компакт-дисках; фонд мережових документів електронної бібліотеки; фонд мережових електронних документів віддаленого доступу; архівний фонд електронних документів. Варто підкреслити, що за своїм змістом, спрямованістю, обсягами, структурою, формою, ступенем науковості й інформативності електронна продукція досить різноманітна. Кожен тип електронного інформаційного ресурсу надає певні можливості і водночас вимагає розроблення особливих специфічних методів та прийомів роботи з ними.

Досвід діяльності залів періодичних видань НБУВ засвідчив, що для організації електронного забезпечення бібліотеці потрібні такі умови: наявність навчально-методичного контенту та необхідних дидактичних засобів в електронному вигляді; підготовлені відповідним чином бібліотечно-організаційні та адміністративно-управлінські працівники; програмне інформаційно-освітнє середовище; матеріально-технічна база; читацький контингент; налагоджена система оцінки відповідності електронного забезпечення інформаційним запитам користувачів. Питання з'ясування потреб різних груп читачів та аналіз ресурсних можливостей

є першими кроками в розробленні системи якісного інформаційного обслуговування.

Організація бібліотечних послуг та управління ними також неможливі без вивчення характеру і масштабів читачьких потреб, орієнтації на їхнє найповніше задоволення. З метою поліпшення рівня сучасного бібліотечно-інформаційного сервісу та виявлення шляхів подальшого вдосконалення інформаційного забезпечення різних категорій споживачів електронної наукової інформації в 2007—2008 рр. проведено анкетування користувачів мережесних ресурсів залів періодичних видань НБУВ. Було розповсюджено 360 анкет (середня кількість відвідувань у вихідні дні в осінньо-зимовий період), після опрацювання яких — 354 визнані придатними для розгляду й узагальнень. Мета дослідження — з'ясування читачької оцінки пошукових та інформаційних властивостей електронних ресурсів залів періодичних видань НБУВ.

Для цього було необхідно вирішити такі основні завдання:

- визначити пріоритети споживачів в обранні пошукових джерел;
- отримати дані про зрозумілість і доступність електронних ресурсів для виконання самостійного пошуку;
- з'ясувати головні труднощі в роботі користувачів;
- вивчити думку читачів про особливості пошуку документів;
- одержати основні характеристики постійної аудиторії користувачів електронних ресурсів.

Анкета складалась із запитань за кількома блоками:

- відомості про респондента (вік, володіння комп'ютером, знання іноземних мов, частота звернень);
- пошук інформації, її джерела (пошук документів на іноземних мовах; пошукові поля, яким надають перевагу користувачі; поля, пошук по яких найуспішніший; основні інформаційні джерела; показники неефективного пошуку);
- причини неефективного пошуку (труднощі, що виникають у роботі, зрозумілість пошукових систем для читачів, дії користувачів у випадку негативного результату пошуку);
- розгляд пропозицій користувачів щодо вдосконалення пошукової системи НБУВ.

Узагальнення отриманих показників уможливило ряд висновків, які з різним ступенем деталізації викладено у цій публікації.

Аналіз респондентів за віком показав, що основна (70,8 %) група користувачів електронних ресурсів залів періодичних видань НБУВ — молоді люди до 25 років, 19,5 % читачів належать до вікової категорії 25—35 років, 7,0 % — 35—55 років, 2,7 % — від 55 років. В анкетуванні не взяв участь жоден респондент старший за 65 років.

У результаті анкетування також з'ясувалось, що серед постійних користувачів залів періодичних видань НБУВ практично немає відвідувачів, які не орієнтуються в роботі програмно-технічних засобів. Більшість респондентів — 60,2 % — володіють ПК досить добре, 38,0 % як користувач і тільки 1,8 % читачів (за анкетуванням) необхідна допомога консультанта.

Згідно з результатами опитування, наукові працівники та фахівці досить часто змушені звертатися до чергових бібліотекарів-консультантів. Натомість студенти, маючи значно нижчий рівень бібліографічної обізнаності, розраховують на власну орієнтованість у роботі з комп'ютерною технікою.

Більшість респондентів — близько 85,0 % — володіють іноземними мовами, 14,0 % з них — двома. Найчастіше в анкеті підтверджувалось знання англійської мови (72,5 %), далі німецької (10,9 %), французької (2,9 %). Володіння іншими іноземними мовами (крім російської) відзначали 13,7 % респондентів. Жодної іноземної мови (крім російської) не знають близько 15,0 % користувачів.

Це цікавило нас, передусім, у зв'язку з четвертим запитанням анкети, що формулювалося так: "Чи здійснюєте Ви пошук документів іноземними мовами (крім російської)?" Результати дослідження показали: з-поміж респондентів, які володіють іноземними мовами, 79,0 % користува-

чів здійснюють пошук у зарубіжних інформаційних системах. Частина респондентів (21,0 %) взагалі не використовують іноземні мови при роботі з електронними ресурсами. Читачам також було запропоновано висловити свою думку про те, якою мовою їм зручніше вести пошук. Виявилось, що користувачі зацікавлені в електронних журналах та базах даних українською, російською та англійською мовами практично в рівній мірі (відповідно 33,0 %, 31,1 % та 29,2 %). Лише 3,5 % респондентів хотіли б здійснювати тематичний пошук німецькою мовою, 3,1 % — іншими.

Блок запитань анкети про можливість й ефективність пошуку складався із трьох позицій: пошукової системи, яким надають перевагу користувачі при роботі з електронними інформаційними ресурсами; поля, пошук по яких читачі вважають найуспішнішим; як часто пошук виявляється неефективним.

За результатами анкетування, основним мотивом читачьких звернень до електронних ресурсів є необхідність інформаційного пошуку в міжнародній комп'ютерній мережі Інтернет (40,7 %). Активно застосовується і власна інформаційна продукція НБУВ — БД періодичних видань (28,9 % від загальної кількості читачьких запитів). Значна кількість респондентів користується такою послугою, як доступ до наукової бібліотеки на платформі Science Direct (16,5 %). Бази даних EBSCO Publishing становлять 5,7 % від сукупної кількості звернень користувачів до мережесних інформаційних ресурсів, реферативна база даних Scopus — 3,0 %, інші електронні продукти — 5,2 %.

Оцінюючи отриману інформацію, можна зробити висновок, що пріоритетними, на думку користувачів, є поля: "автор", "назва", "ключові слова". Вони ж є полями, пошук по яких найуспішніший. Значна кількість респондентів (44,7 %) використовує й версії журнальних видань на носіях CD-ROM. Анкетування виявило, що користувачами мережесних інформаційних ресурсів на практиці застосовується чотири основних типи пошуку:

- за ключовими словами — 38,3 %;
- за окремими словами з назви — 22,9 %;
- за тематичними розділами — 19,1 %;
- за основною назвою журналу, серії тощо — 18,6 %.

Пошук "шляхом вибору першої літери з назви видання" реалізується досить рідко — лише 1,0 %.

Результативність пошуку було оцінено за відповіддю на запитання: "Як часто пошук виявляється неефективним?". Структура оцінки респондентами його ефективності виглядає так: 51,0 % користувачів іноді отримує незадовільний результат; 29,0 % читачів відповіли, що пошук часто буває непродуктивним; 12,0 % — украй рідко, 8,0 % — в основному.

У зв'язку з цим, важливо проаналізувати причини такої неефективності. Для з'ясування мотивів виникнення у користувачів труднощів при роботі із сучасними інформаційними технологіями, а також їхніх дій у випадку невдалого пошуку до анкети були внесені запитання з виявлення типових проблем, що виникають перед читачами при самостійному доборі електронної інформаційної продукції. Відповідаючи на запитання "Із чим ви пов'яжете труднощі, що виникають при роботі на комп'ютері?", 20,5 % респондентів зазначили "нестабільність роботи пошукової системи". На другому місці відповідь "відсутність знань про стратегії пошуку" (17,0 %). "Складність пошукової системи" відзначили 13,4 % опитаних і стільки ж — "невміння скласти запит". Лише 8,9 % респондентів зазначали труднощі через "брак досвіду роботи на ПК". Відповідь "інші", тобто не позначені в запропонованих варіантах, дали 26,8 % користувачів. Ніхто з респондентів, на жаль, не вказав, які ж саме труднощі виникали. Як бачимо, причину неефективності пошуку документів опитувані пов'язують як зі складністю та нестабільністю роботи системи, так й із власними помилками.

Аналіз відповідей на запитання: "Які Ваші дії у разі відсутності позитивного результату при пошуку?" підтвердив, що в більшості випадків читачі традиційно звертаються до карткового каталогу (31,0 %) та чергового консультанта

(30,0 %). Тільки 21,1 % з них припиняють пошук чи продовжують працювати самостійно. Інші респонденти (17,8 %) відповіли, що повторюють дії знову в наступній інформаційній системі чи застосовують метод розширеного пошуку. Переважна більшість (майже 86,0 %) опитуваних задоволені результатами пошуку в електронних науково-інформаційних ресурсах, що надаються НБУВ.

І, звичайно, нас цікавило запитання: виданням на яких носіях інформації віддають нині перевагу читачі. Результати анкетування засвідчили: основним інформаційним запитами тих, хто взяв участь в опитуванні, найповніше відповідають документи на електронних носіях (50,4 %). Близько 26,5 % читачів, не применшуючи значення електронних ресурсів, на сьогодні все-таки віддають перевагу комплексному обслуговуванню — друкованими періодичними виданнями та їхнім електронними версіями. Понад 23,0 % респондентів, у тому числі й ті, хто добре орієнтується в електронних ресурсах та вмiє з ними працювати, прагне до роботи з паперовими виданнями.

Для поліпшення якості обслуговування потрібно було не тільки з'ясувати, наскільки використання новітніх інформаційних технологій вплинуло на книгозбірню та її читачів, а й як, на думку самих користувачів, вона має розвиватися. Саме тому в анкеті було запитання щодо визначення новітніх читачьких запитів та пропозицій.

З приводу подальшого розвитку перспективних напрямів діяльності та в цілому поліпшення роботи НБУВ побажання були висловлені в 86 анкетах, в основному, постійними читачами залів періодичних видань. Найбільша кількість пропозицій стосується вдосконалення пошукової системи: розширити можливості пошуку в іноземних інформаційних базах (у тому числі російських); змінити параметри пошуку (гнучкість); додати рубрики; поліпшити сортування результатів. Значну увагу респонденти приділили проблемі вдосконалення читацького інтерфейсу. На їхню думку, для результативнішого пошуку й опрацювання інформації необхідно покращити допомогу "HELP" та поліпшити можливість збереження результатів. У деяких випадках, читачам під час роботи за персональним комп'ютером потрібний традиційний текстовий редактор Word та послуги з роздрукування. Науковці, користувачі електронних інформаційних ресурсів потребують добору веб-силань із певної теми та можливості здійснювати пошук за цитуванням (не тільки на основі платформи Science Direct). І насамперед, читачам необхідна допомога висококваліфікованого бібліотекаря-консультанта з пошуку інформації в іноземних базах даних (окрім російських).

Побажання щодо покращення системи обслуговування та розширення номенклатури бібліотечних послуг також детально розглянуто та проаналізовано. Узагальнюючи читачькі пропозиції, акцентуємо, зокрема, на таких:

- розширення комплектування фондів НБУВ сучасною іноземною літературою, документами на електронних носіях (насамперед періодичними виданнями), усіма вітчизняними журнальними виданнями та виданнями країн близького зарубіжжя (передусім російськими);
- переклад іноземних журнальних публікацій;
- комп'ютерний набір та друкування наукових текстів;
- абонементне обслуговування усіх категорій користувачів бібліотеки (навіть на платній основі).

Проведене дослідження підтвердило, що порядок забезпечення користувачів електронними журнальними публікаціями та система сучасних бібліотечно-інформаційних послуг НБУВ у цілому відповідають потребам читачів. Напрямами розвитку електронних ресурсів, запропонованими користувачами, багато в чому збігаються із шляхами вдосконалення бібліотечно-інформаційних систем, що заплановані Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського: збільшення кількості автоматизованих робочих місць; поглиблення хронологічних рамок; розширення пошукових можливостей програмного забезпечення, тобто створення засобів пошуку за такими елементами, як місце видання, ви-

домості про відповідальність, рубрика, установа, ISSN, видавництво, додаток, рік, номери.

Аналіз результатів анкетування дав змогу зробити ряд висновків, а також запропонувати деякі кроки щодо оптимізації системи інформаційно-бібліотечних послуг:

- сьогодні документне забезпечення знаходиться на новому, вищому, рівні. Крім обслуговування традиційними засобами й організації роботи із внутрішніми інформаційними ресурсами, читачам бібліотеки надається доступ *on-line* та можливість використання зовнішніх інформаційних систем. Важливо, що науковців приваблює оперативність надходження електронних версій журнальних публікацій та можливість аналітичної роботи з текстом;
- частка постійних користувачів електронних ресурсів становить майже чверть відвідувачів. Споживачі інформації, в основному, молоді люди (до 25 років), які вмiють працювати на комп'ютерній техніці, з програмно-технічними засобами та володіють іноземними мовами (переважно англійською);
- для документного обслуговування першорядне значення мають повнотекстові бази даних. І хоча бібліографічні та реферативні БД читачі використовують значно менше, ніж повнотекстові, для поліпшення обслуговування доцільно надавати їх як допоміжний початковий засіб з подальшим розглядом тексту оригіналу;
- видання на компакт-дисках є невід'ємною складовою фондів наукових бібліотек;
- основні пошукові поля, яким віддають перевагу користувачі при роботі з електронними науковими ресурсами — ключові слова, автор, заголовок, предметна рубрика. Важливою умовою є уточнення року видання;
- споживачі електронної наукової інформації фактично однаковою мірою використовують публікації українською, російською та англійською мовами;
- переважна більшість користувачів (майже 80 %) здійснюють пошук документів на іноземних мовах (російська як іноземна не враховувалась);
- досить значна кількість читачів (37,0 %) неодноразово виконували неефективний пошук. Основні труднощі, що постають при самостійній роботі користувачів з електронними ресурсами, зумовлені недоліком інформації про стратегію й механізм пошуку та нестабільністю програмно-технічного забезпечення;
- обсяг електронних ресурсів і їхній діапазон — величезні. Завдання бібліотечних працівників — донести інформацію до користувачів. Необхідно спрямувати зусилля співробітників книгозбірні на просування електронної продукції до читача. Першим кроком може стати виготовлення буклетів із анованим переліком пошукових систем і баз даних, які пропонує бібліотека, та короткою інструкцією щодо їхнього використання;
- потрібно диференціювати аудиторію за рівнем бібліографічної та комп'ютерної обізнаності й організувати навчання, можливо, на платній основі;
- важлива координація при обслуговуванні електронними й традиційними ресурсами: досить часто іноземний журнал, відсутній у фонді на паперовій основі, є в електронних базах даних, але користувач може про це не знати. Тому обслуговування читачів друкованими періодичними виданнями та організація доступу до електронних ресурсів мають розроблятися спільно як елементи єдиного процесу інформаційного забезпечення.

Таким чином, у результаті комплексного аналізу використання електронних інформаційних ресурсів, проведеного в рамках бібліотечного маркетингового дослідження серед користувачів залів періодичних видань НБУВ (2007—2008), одержано важливу інформацію, що визначила основні на-

прями удосконалення системи обслуговування читачів. Узагальнюючи наслідки *розгляду*, можна констатувати високий рівень зацікавленості читачів в електронних журнальних виданнях та їхнє активне входження в новітню систему бібліотечно-інформаційних послуг. Чимало користувачів бібліотеки уже не уявляють сучасну книгозбірню без бібліографічних, реферативних, а особливо повнотекстових баз даних. Однак електронна копія публікації повністю не замінить її друкований варіант. Багато властивостей паперового видання (зручність користування й незалежність від технічних засобів, витончена поліграфія, повноцінний кольоровий друк) залишається перевагами друкованих видань. Проте змістовний аспект книги або періодичного видання може бути істотно розширений і збагачений за рахунок додаткових можливостей електронних версій.

Розвиток інформаційної бази реорганізував діяльність сучасної книгозбірні, що закономірно. Суттєвою частиною її функціонування стало вирішення ряду фінансових, організаційних та технологічних питань доступу до віддалених інформаційних ресурсів, в основному закордонних журнальних публікацій та бібліографічних баз даних. Водночас й бібліотечно-інформаційна робота набула нового змісту. Такі форми обслуговування, як оперативне інформування, вибірне розповсюдження інформації, ретроспективний пошук та інші почали виконуватися за допомогою мережових локальних та Інтернет-ресурсів, у тому числі й повнотекстових автентичних баз даних.

Треба визнати, що електронні документи та нові інформаційні технології відкрили для бібліотек нові перспективи, а друковані видання, як і раніше, зберігають своє значення. Практика функціонування залів періодичних видань НБУВ доводить: сьогодні необхідне комплексне обслуговування читачів, гармонійне поєднання традиційних та електронних інформаційних ресурсів у найзручніших для читачів пропорціях, що сприяє найповнішому задоволенню вимог користувачів та формуванню позитивного іміджу бібліотеки.

Список використаної літератури

1. Земсков А. И. Электронные библиотеки : учебник для студентов вузов культуры и искусств и др. высш. учеб. заведений / А. И. Земсков, Я. А. Шрайберг. — М. : Либерия, 2003. — 352 с.
2. Коваль Т. Читач універсальної бібліотеки в системі бібліотечно-інформаційних послуг / Т. Коваль // Бібл. вісн. — 2003. — № 2. — С. 20—23.

3. Лопата О. М. Новітні технології в процесі з обслуговування читачів залу періодичних видань НБУВ (інновації бібліотечного сервісу) / О. М. Лопата // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К., 2004. — Вип. 12. — С. 79—92.
4. Лопата О. М. Моніторинг інформаційних потреб користувачів БД періодичних видань електронного каталогу Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / О. М. Лопата // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — К., 2006. — Вип. 16. — С. 17—26.
5. Котлер Ф. 300 ключевых вопросов маркетинга. Отвечает Филипп Котлер / Ф. Котлер. — М. : Олимп-Бизнес, 2006. — 224 с.
6. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг : пер. с фр. / Ж.-Ж. Ламбен. — СПб. : Наука, 1996.
7. Майстрович Т. В. Проблемы формирования фонда электронных документов / Т. В. Майстрович // Научные и технические библиотеки. — 2000. — № 10. — С. 37—42.
8. Майстрович Т. В. Российская национальная электронная библиотека: задачи и принципы организации / Т. В. Майстрович // Библиотекосведение. — 2005. — № 3. — С. 44—52.
9. Серова О. В. Пользователи электронного каталога : (итоги исследования РГБ) / Т. В. Серова // Библиотекосведение. — 2005. — № 3. — С. 44—49.
10. Столяров Ю. Н. Эволюция библиотечного фондосведения / Ю. Н. Столяров, Н. Н. Кушнаренко, А. А. Соляник ; под ред. Ю. Н. Столярова. — М. : ФАИР, 2007. — 688 с. — (Специальный издательский проект для библиотек).
11. Теплицкая А. В. Обеспечение читателей электронной информацией / А. В. Теплицкая // Библиография. — 2002. — № 1. — С. 3—8.
12. Хахалева Н. И. Аспект гибридности в формировании системы фондов библиотеки / Н. И. Хахалева // Научные и технические библиотеки. — 2004. — № 2. — С. 41—47.
13. Хахалева Н. И. Формирование библиотечного фонда в электронной среде / Н. И. Хахалева // Библиотекосведение. — 2006. — № 3. — С. 38—41.
14. Шабурова Н. Н. Анализ использования полнотекстовых баз данных в информационно-библиотечном обслуживании научных исследований / Н. Н. Шабурова // Библиосфера. — 2006. — № 2. — С. 7—12.
15. Шрайберг Я. Л. Библиотеки, компьютерные технологии и информационное общество: год прошедший и год грядущий : пленар. докл. / Я. Л. Шрайберг // Научные и технические библиотеки. — 2003. — № 1. — С. 29—59.
16. Ярошенко Т. Електронні журнали: нові можливості для бібліотек України / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. — 2004. — № 2. — С. 15—18.
17. Ярошенко Т. На шляху до інформаційного суспільства: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. ст. — К., 2006. — С. 273—283.